

НЯКОИ ОСОБЕНОСТИ В РАЗВИТИЕТО НА НЕОРОМАНТИЗМА В УКРАИНСКАТА ЛИТЕРАТУРА

Ли́дия Терзи́йска

Аногация: В настунній статті досліджується проблема про термін „неоромантизм“ та його місце на українській літературній сцені на самому початку XX століття. Питання настільки суттєве, наскільки в українському літературознавстві ще не ясно визначені і часові параметри, в яких неоромантизм активний, й загальноєвропейські моделі, до яких він дотримується в українському середовищі, й його специфіки, які формують його національну самобутність. В цьому ж аспекті тут розглядаються деякі з основних теоретичних розробок, як статті з часопису „Української хати“, дослідження Лесі Українки, Дмитрія Мережковського, Миколи Драй-Хмари.

Ключові слова: неоромантизм, концепція напряду, хатяни, індивідуалізм, суспільство.

Краят на XIX и началото на XX век е период на усложнена обстановка в цяла Европа. В Украина по-специално имаме, от една страна, изострена политическа обстановка, поради крайната диференциация на противоборстващите си сили (империалистическа реакция и подем на революционното освободително движение) и от друга силни изяви на националноосвободителната борба, оформяне на все по-стабилно национално самосъзнание. Тези фактори пък пораждат нова концепция за личността и за действителността, ново изобразяване на взаимоотношенията между личността и обществото, между личността и масата, ново съотношение между изкуството и действителността, между идеалното и реалното, героичното и романтичното и т.н. Във всички видове литература – проза, лирика, драматургия – се наблюдава задълбочаване на психологизма.

Нарастването на лиричното възприемане на действителността, дори и в нелиричните родове и жанрове, довежда до своеобразен преврат в литературата. Навсякъде се чувства увеличено разкриване на личностното начало, на ролята на авторското възприемане на света в произведението. Оформя се ново съотношение между обективния разказ и субективната авторска оценка на действителността. Нараства интелектуалното, философското начало в литературата: „Касандра“, „Оргия“, „Горска песен“ на Леся Украинка, „Сенките на забравените прадеди“ на Михайло Коцюбински, „В неделя рано билки брала“ на Олга Кобилянска. Все по-често е обръщането към философските проблеми на битието. Различни са направленията, към които отделните творци проявяват внимание и

създават произведения, които попълват и заемат място нерядко като добре дооформящи ги.

Неоромантизмът е своеобразно немного добре диференцирано, но същевременно типологично оформящо се явление, което възниква в редица европейски и славянски литератури почти по едно и също време, а именно в разглеждания от нас период. Има немалко изследвания върху тази тема, особено през последните десетилетия. Уместно е да отбележим, че не се забелязват принципни различия в тях. За украинската литература, обаче, си струва да обърнем специално внимание на факта, че има и по-специфични мнения. Така например в добре известната статия в „Енциклопедія українознавства“, Светослав Гордински утвърждава, че неоромантизмът в украинската литература се появява по-късно, а именно през двайсетте години, и че неговите функции са преди всичко противостоещото на „господстващия тогава в литературата на УССР натурализъм“ (Кубійович, ред. 1996: 1753). Бихме искали да се съгласим с такова едно твърдение, тъй като през този период неоромантизмът в Украйна изживява значително разпространение. Къде тогава ще оставим първите му прояви от началото на XX век – тъй като знаем, че украинските писатели в никакъв случай не изостават от световното литературно движение. Ще се позовем на Васил Шевчук, който в своя предговор към поетичната антология на сп. „Українська хата“ (1909), „Хатяни і український неоромантизм“, отбелязва „Покоління на Леся Українка, Михайло Коцюбински, Володимир Винниченко, Васил Стефаник, Олга Кобилянська, Богдан Лепки, Олександр Олесь, Микола Вороны и др. още в края на XIX век обръща кораба на украинската литература в посока на европейското течение, при това не губейки жителните национални белези. То отрича „народническото направление“ и „тенденциозната поезия“ (терминът е на Леся Українка) и започва да създава явление, което днес ние наричаме неоромантизъм“ (Шевчук 1990: 5).

Впрочем можем да отбележим същевременно, че терминът „неоромантизъм“ още в края на XIX и началото на XX век е широко разпространен, при това не само в западноевропейските литератури, но и в руската, и украинската литература. Д.С.Мережковски пише интересната статия „Неоромантизм в драме“ (Мережковский 1894), а А.С.Венгеров прави своето доста обемно изследване „Русская литература XX века – 1890-1910“ с подзаглавие „Етапы неоромантического движения“ (Венгеров 1915). В Украйна този термин се прилага при засягането на някои явления не само в западните литератури, но и в украинската литература.

По отношение на формулировката, изясняването на това какво

представлява неоромантизмът, достигаме до разбирането на проблема какви са неговите параметри, особености, основни белези, не е намерена мярката, която да бъде еднозначно приемлива. Проследявайки украинските изследователи, срещаме различни обозначения, а именно: било то като литературно течение, било то като стилово направление, било то като школа, а понякога доста условно го използват като наименование на редица естетически тенденции в литературата, а дори и като късна модификация на романтично творчество, а дори и като факт от литературната психология, изявяваща се чрез „прекрасното възбуждане“, присъщо на времето, когато се срещат двете столетия. Това определение срещаме особено добре развито от А.С.Венгеров през 1914 г. и то е доста показателно, тъй като фиксира непосредствено особеностите на атмосферата в тогавашната Руска империя, което способствува за зараждането на това явление и като да се проследи цялата атмосфера в литературата на Украйна през този период, когато старите, така да се каже по-консервативните направления (имат се предвид народническите течения) имат все още неизразходвани сили, завоювали са доста добри позиции и все още силно противостоят в областта на идейните, естетическите, философските борби със своите последователни придържания към етнографизма, позитивизма и новите, които са: импресионизъм, символизъм, неоромантизмът, които все по-изразително свързват украинската литература със западноевропейската, обогатяват я с новата си тематика, проблематика, поетика. Както подчертават някои от съвременните изследователи (Е.В.Шпилова), неоромантизмът силно съдейства за преодоляването на консервативните тясно патриотични, битово-украински течения в литературата. За това способствува и най-новата критика, насочена срещу народниците патриоти, които освен възпяване на своето като най-висша изява на съвършенството било то в бита, било то в архитектурата, или пък в археологията от нищо ново не се интересуват и не го приемат, защото то им е ненужно, защото си имат свое „родно“ и с него ще си служат до последните си дни и ще просвещават човека.

В украинския литературен живот по това време господствува атмосферата на отчуждение, тъй като най-новата критика също много остро полемизира с фотографизма, описателството и т.н. Всъщност антинатуралистични, антинароднически настроения в украинската литература се долавят още в началото на 90-те години на XIX век. Олга Кобилянска създава редица произведения – „Хортензия“, „Картина от народния живот в Буковина“, „Човек от народа“ и др., които отразяват процеса на вътрешното развитие на ранната О. Кобилянска и са под знака на романтично-идеалистичните представи за

литературата, разглеждайки я като най-висша мярка за красота, изградена от фантазията на писателката. Самата О. Кобилянска отбелязва, че тогава „... е била неосъзнат, млад, див романтик...“.

През 1891 г. от Виена Л. Украинка пише в писмо до брат си за дискусиите си с украински студенти на тема неоромантизъм, поезия и как все пак е успяла да ги накара да признаят, че в литературата имат стойност портретите, а не фотографиите и че без „измислици“ при художествената характеристика няма художествена литература (Українка 19776: 71-72).

Малко по-късно изразява много концентрирано тези сблъсъци в украинските литературни и културни среди Михайло Сриблянский, който в сп. „Українська хата“ през 1909 г. пише: „Нашата литература на „старите“ не допуска в себе си съревнование с новото. Тя рисува само онова, което съществува, описва събития, факти, личности в тяхната битово-етнографска-икономическа същност, регистрира всичко това много добросъвестно, с точност, но и с безпристрастието на фотографията, с точността на полицейския протокол... Това е литература на „изображение без въображение“, на бедна литература на бедността, илюстрация на нещастията в тяхната материална форма без протест срещу идейната пустота и безсилие на душата“ (Сріблянський 1909: 431).

И така, в началото на XX век в подобна атмосфера на дискусии, отрицания, войнственост започва да се формира в Украйна теоретичната концепция на неоромантизма, когато вече са налице първите литературни факти като определено идейно-естетическо явление. Кои са белезите, чертите, особеностите, с които критиката го отбелязва като нещо ново, като току-що зародило се явление в литературата? Да си отговорим на този въпрос е важно, тъй като той има своето историческо значение дори и за днешните теоретични определения.

Естествено, неоромантизмът в украинската литература възниква не на голо място. Той е плод на класическия романтизъм от XIX в. и е много силно свързан с него. Знаем, че фолклорът, народното творчество, народните представи и митове лежат в основата му. Поради това и най-напред критиката отбелязва тези черти. Но това са само обичайните представи за романтизма. Критиката не пропуска да отбележи присъщата на новото направление интензивност на фантазията, склонност към използване на световни сюжети, на библейски теми и в представите й това е екзотична проява на новото направление, а за някои това е даже откъснатост от действителността и от нуждите на живота. Макар че в тези

произведения най-често писателите се обръщат към вечните общочовешки въпроси, които всяко време, всяка епоха решава по-своему, и по този начин ги осъвременява, и в такъв завоалиран вид се обръща към въпросите на съвременния живот на своя народ, когато непосредствено, както например в Украйна, тези проблеми е невъзможно да бъдат поставени.

Често в неоромантизма критиката забелязва и акцентира своето внимание върху поривите на творците към „синята далечина“, впрочем особено характерно да речем за немските романтици. Та и българинът Петко Тодоров, запознавайки се с творчеството на западноукраинската писателка О. Кобилянска не пропуска да я посъветва, че е необходимо да се насочи нейната чувствителна душа в тази насока. Не може да не забележим изключителното ѝ внимание, значителните ѝ пориви *ins Blaue*. Критиката упорито я укорява, че се отдалечава от собствения си народ, че при нея се измества интересът към него. Л. Украинка вижда именно като постижение при О. Кобилянска доближаването ѝ до немските романтици, което я извежда в „света на идеите на изкуството“ (Українка 1978а: 111). Тя се е „научила на стил, развиващ ума, който способства съзнателната ѝ разумна служба за родния край“ (Українка 1978а: 128).

Когато говорим за неоромантизма и за времето на неговото формиране, особено внимание би следвало да се обръща и днес на въпроса за неговата неповторима същност, за човека свързан с редица връзки със средата, но не нивелиран от нея, а съществуващ като човекът от многоаспектните измерения на живота и света като отделна единица, като индивидуалност. Още повече, че тогава и в понятието „индивидуализъм“ се влага напълно позитивна характеристика, т.е. съдържа в себе си ново чувство на внимание и уважение към човешката личност към човека, към индивида.

Характерно е, че през 10-те и 20-те години на ХХ век не един писател или историк на украинската литература обръща поглед към трактовката на литературата от това направление – неоромантизма. Особено е вниманието към героите и творбите на Л. Украинка. И М. Сриблянски, и М. Евшан, и Д. Донцов, и М. Грушевски, и А. Никовски утвърждават стремежа на тази украинска писателка в своите поеми, а всеизвестно е, че в края на творческия си път тя безрезервно се отдава на този жанр, „да предизвика не само интерес, а и да бъде обикнат размах на всичко велико и хубаво, което е ценност и красота за всяко по-широко движение, „което води до освобождение на индивидуалността“ (Українська хата 1911: 7, 42-43). М. Евшан също така подчертава, че хуманното отношение към човека в нейните произведения всъщност е потвърждение на твърдението, че той е неповторим като

личност. Именно заради това младото поколение „издига на своите естетически знамена“ понятието за индивидуализма. М. Драй-Хмара в книгата си „Леся Українка. Життя і творчість“ (Леся Українка. Живот и творчество) разграничава характера на нейния индивидуализъм от този на Байрон, за което още 1913 г. в „Поезія індивідуалізму (Леся Українка)“ (Поезия на индивидуализм. Леся Українка) говори и Д. Донцов. М. Драй-Хмара твърди: „Л. Українка не пренася европейския индивидуализъм на украинска почва – при нея той е напълно самороден и наситен със социално съдържание... С това социално съдържание индивидуализмът на Л. Українка много се отличава от западноевропейския индивидуализъм на Байрон, Ницше, Уайлд и др. Индивидуализмът на Л. Українка е творчески, конструктивен. Деструкцията не е негова цел... Сливането на индивидуализма със стихийния демократизъм – в това е оригиналността на таланта на Л. Українка“ (Драй-Хмара 1926: 142-143).

Така терминът „неоромантизъм“ в Украйна навлиза в научно обръщение в началото на XX век. Тогава се оформя известна представа за същността му, отбелязват се едни или други негови характерни особености, естествено в рамките на украинската литература. Ако има някои разминавания по отношение на появата му в нея, то е преди всичко заради някои промени при неговите по-късни трансформации.

Най-голям е приносът на Л. Українка при разработката на концепцията на неоромантизма. Още повече, че тя използва художествената практика както на украинските, така и на чуждестранните писатели. Ако сравним нейните възгледи и изказвания в тази сфера, ще видим, че в много отношения те не съвпадат, в тях има твърде много субективизъм, но те не съвпадат и с представата за неореализъм тогава. Нейните съждения и подходи обаче в достатъчна степен съдействат за прогреса на украинската литературоведска мисъл.

В статията си „Європейська соціальна драма кінця XIX ст.“ („Европейската социална драма в края на XIX век“) Л. Українка отбелязва: „Старият романтизъм освободи личността – но само истински героичната – от тълпата: натурализмът я смята за безвъзвратно, безнадеждно подчинена на тълпата, управлявана от закона на необходимостта..., неоромантизмът се стреми да освободи личността намираща се в самата тълпа, да разшири нейните права, да ѝ даде възможност да си намери подобни на нея или, ако тя е изключителна и при това активна, да ѝ даде възможен случай да издигне до своето ниво и други, а не да слиза на тяхното ниво, не да бъде алтернатива на вечната нравствена самота и нравствена казарма“ (Українка 1977а: 236-237).

Известно е, че за най-типичен представител на неоромантичната школа в западноевропейската литература се смята Метерлинг, но украинската писателка избира не него за разглеждане, макар че признава, че той би трябвало да бъде назован „глава на неоромантизма“, а анализира драмата на Г. Хауптман „Тъкачите“, където смята, че особено силно се чувства влиянието на неоромантизма с неговия стремеж към освобождаване на личността (Українка 1977а: 283) и че той като идеолог е направил много повече за неоромантизма, а да не говорим за изкуството въобще, отколкото Метерлинг и останалите корифеи на новата школа (Українка 1977а: 134).

Но целта на Л. Украинка е да разгледа основния принцип на новоромантичната школа – освободителната ѝ идея. Това тя прави, като се спира най-подробно на разказа „Голота“, където според нея този принцип е изцяло разработен. За нея е особено важно какво носи със себе си неоромантизма като ново явление, допринасящо за развитието на хората. Тя обръща особено внимание на онова, което това ново течение го свързва с реализма, а не на онова, което старият романтизъм, класическият е дал като наследство. Вниманието на Владимир Винниченко към личността, към всеки един герой като индивид, проследявайки, задълбочавайки и заостряйки интереса към неговата психология, а не само разглеждайки тълпата, според нея е много важно, защото всеки отделен герой, който е и каква да е част от тълпата, все пак е човек със свой характер, своя физиономия. За В. Винниченко, смята Л. Украинка, човекът от тълпата е личност, която не служи само като фон за главния герой, което отговаря на старите философски и етични възгледи за живота на хората. Защото при старите романтици между героя, личността и средата може да има само противоборство. Сега постепенно се изработва нов възглед, възторжено възприет от новоромантиците в изкуството, а именно, че нито в природата, нито в живота има нещо, което би съществувало само по себе си, така да се каже по правото, че се е родило, второстепенно, че всяка личност е суверенна, че всеки човек, какъвто и да е той, е герой за самия себе си и е част от средата по отношение на другите...“ (Українка 1978б: 253).

В украинската литература неоромантизмът се извява в различни форми, има и множество други белези и идейно-естетически насоки. Но тези негови разнообразия, понякога доста отдалечавайки го от общовалидните изяви, може би най-много съдействат за всеобщото постъпателно развитие на литературата. Тази концепция на неоромантизма вероятно би трябвало да привлече вниманието при това не само с научната си стойност, но и с моралната си пълнота.

Литература:

Кубійович, ред. 1996: Енциклопедія українознавства. Т. 5. Париж-Нью Йорк 1966.

Шевчук 1990: Шевчук В. „Хатяни“ й український неоромантизм. В: – Українська хата: Поезії: 1909 – 1914. Упоряд., вступ. ст., біограф. довідки, примітки – В. Шевчук. Київ, 1990.

Мережковский 1894: Вестник иностранной литературы. Санкт-Петербург, 1894 – ноябрь.

Венгеров 1915: Русская литература XX века (1890-1910). Т. 2. Ред. С. А. Венгеров. Москва, 1915.

Українка 1977а: Українка, Л. Зібрання творів: у 12-ти томах. Т. 8. Київ, 1977.

Українка 1977б: Українка, Л. Зібрання творів: у 12-ти томах. Т. 9. Київ, 1977.

Українка 1978а: Українка, Л. Зібрання творів: у 12-ти томах. Т. 10. Київ, 1978.

Українка 1978б: Українка, Л. Зібрання творів: у 12-ти томах. Т. 12. Київ, 1978.

Сріблянський 1909: Українська хата. Ред. М. Євшан. Київ, 1909. С. 431

Драй-Хмара 1926: Драй-Хмара, М. Леся Українка. Життя і творчість. Київ, 1926.

Информация за автора:

Лидия Терзийска – д-р, доцент в Софийския университет „Свети Климент Охридски“. Випускничка на Киевския университет „Тарас Шевченко“, специалност „Украинска филология“. Темата на дисертационния ѝ труд е „Българската тема в украинската литература след Втората световна война“. Автор на множество статии, студии, изследвания, рецензии, доклади и други в областта на украинистиката и русистиката. Преподава украински език като факултативен предмет от 1965 година, също така тя води лекции по руска литература и език. От 1995 година чете лекции по „История и културни реалии на Украйна“, а от 1996 година по всички литературоведски специалности на студентите-украинисти. Доц. д-р Лидия Терзийска е основател и доайен на българската украинистика. Благодарение на нейните усилия през учебната 1996/1997 година Факултетът по славянски филологии обявява прием за профила „Украинистика“. През 2002 година е избрана за ръководител на катедрата по Руска литература. През 1992 година тя основава Българската асоциация на украинистите, официален член на Международната асоциация на украинистите. Член е на Съюза на преводачите в България. Носителка на много отличия, медали и почетни знаци в България и Украйна.